

Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Takvimine Göre Yılbaşı

Dr. Mustafa AKSOY

Bu makale, 1990-1993 yıllarında Elazığ'ın bazı merkez köyleri ve ilçe merkezleri ile 1995 yılında da, Malatya-Yazlıhan'ın Fethiye ve Hamidiye, Adıyaman'ın Kemer kaya, Besni'nin Akkuyu, Bozova'nın Kanlıavşar, Ergani'nin Hançerli Köyü, Siverek merkezi ile Siverek'in Karacadağ yöresindeki çeşitli köyleri oluşturan **Türkan-Tirkan** aşireti ve Hilvan merkezi ile Bargaç köyünde yapılan saha araştırmalarından elde edilen bilgilerden hareketle kaleme alınmıştır.

Sosyal grupların hayatı, bir bakıma yazılmamış tarih ve sosyo-kültürel; süreçlerin dinamiklerini yansıtır. Bu sebeple sosyal hayatımızda hiç bir sosyal olay ve olgu yoktur ki, dünle ilgili olmasın dersek abartmış olmayız. Fakat, sosyal grubu oluşturan insanların büyük çoğunluğu sosyal hayatlarında vücut bulan sosyo-kültürel geleneklerin kaynaklarını genelde bilmemektedirler. Aslında onların böyle bir sorumlulukları da yoktur. Bu görev o grup içinde yaşayan entelektüel insanlara düşer. Ancak bir ülkede aydın kadrolar halktan kopuk ve onlardan farklı kaynaklardan besleniyor, onların çok karmaşık olan sosyo-kültürel hayatını basite alıyor, onları ilkel ve hurafeliyle suçluyorsa, halkı için oynamaları gereken fonksiyonlarını icrâ edemezler. Bu anlayışın ülkemizdeki aydınlar arasında önemli ölçüde yaygın olmasından ötürü, aydınlarımızın önemli bir kısmı sosyo-kültürel ve siyasal hayatımızı şekillendiren ve halk arasında yaşayan bir takım değerlerimizden habersizdirler.

İfâde etmek istediğimiz değerlerin önemli temsilcilerinden biri "**ser-i sali**", "**ser-i sale**", "**ser'ı salı**" yani "**yılbaşı**" kavramıdır. Farsça "**ser**", "**baş**", "**sal**" veya "**sale**", "**yıl**", "**ser-i sal**" "**yılbaşı**" demektir. Rakioglu'nun hazırladığı sözlükte "**cejna sera sale, newroz, sala nu**" yeni yıl; Töri'nin hazırladığı sözlükte Ocak ayının birinci günü "**sersal**" yani yılbaşı olarak tanımlanırken; "**newroz**: Martın yirmi birine rastlayan yılbaşı ve Kürt Ulusal bayramı" olarak târif edilmiştir. Aynı sözlükte "**new**" ve "**roz**" ise, yâni "**yenigün**" zikredilmemiştir. Diğer taraftan "**newroz**" kavramının etimolojik anlamı "**yılbaşı**" kavramını değil de "**yenigün**"ü ifâde etmektedir. "**Zazaca=Türkçe**" bir sözlükte "**newroz, sersal, sala nu**" ve "**cejna sere sale**" kavramlarına yer verilmediği gibi, "**new**" "**dokuz**"; "**roz**" ise "**gün, güneş**" anlamında kullanılmıştır (1). Ayrıca "**sal**" kavramı sayın hocam M. Fikret GEZGİN'in alan çalışmasına göre, Aydın'ın Bozdoğan ilçesiyle, köylerinde "**sali**" biçiminde ve "**yıl**" anlamında kullanılmaktadır. Meselâ; "**bu saliden öbür saliyé**" demek "**bu yıldan öbür yıla**" demektir. Bilindiği üzere hicrî (göç) takvime göre bir yıl "**Hızır**" (Yaz) ve "**Kasım**" (Kış) diye ikiye ayrılır. Bu takvime göre önce 19-20 Şubat'ta "**cemre**" (kor, sıcaklık) "hava"ya, 26-27 Şubat'ta "su"ya; 5-6 Mart'ta da "toprak"a düşer. Dolayısıyla hicrî takvime göre önce "hava"; sonra "su", sonra da "toprak" ısınmaktadır.

Alan araştırmalarında tesbit ettiğim halk takvimine göre, cemrenin havaya düştüğü güne "yılbaşı" denir. Halkın hesaplamasına göre bugün (Elazığ, Karacadağ, Hilvan, Siverek ile Hançerli)de 13-14 şubat'a; Kemer kaya'da Aralık ayının 20'si ile 30'u arasında bir güne; Bargaç'ta Ocak ayının 13'ne denk gelir. Siverek merkezinde ise "**seri sali**" 31 Aralık akşamı kutlanır. Yapılan bir alan araştırmasına göre de Viranşehir köylerinde yaşayan Yezidiler'de "**seri sali**" 14 Nisan'da kutlanır. Yani 14 Nisan Yezidiler'de yılbaşıdır (2). Yapılan iki teorik çalışmada da Yezidiler'deki yılbaşının yn "**ida sersal-serisal**"ın Nisan'ın ilk çarşambasında kutlandığı belirtilmiştir (3). Görüldüğü üzere yılbaşı için belli bir gün olmadığı gibi, ay olarak da Aralık, Ocak ve şubat'tan biri olabilmektedir. De Groot ise "**Oniki Hayvanlı Takvim**"e göre Hunlar'da yılın ilk ayının Ocak; Osman Turan'da yılbaşının Ocak ile şubat arasında kutlandığını belirtir.

Birbirine uzaklığı  kilometre olan Snni Hamidiye Köyü ile Alev Fethiye Köyü'nde şubat ayının ikinci haftasında, yn cemrenin havaya düştüğünde "**hıdırellez-hıdırelyas**" kutlanır. Ayrıca bu haftada Fethiye'de üç gün "**Hıdır Orucu**" tutulur. Rişvan Aşireti'nden olan Alev Akkuyu (Çakallı Torunu), Köyü'nde de "**hıdırellez**", 20 şubat'ta, yn cemrenin havaya düştüğü günde kutlanır ve bu kutlamada yedi gün hızır orucu tutulur. Burada adı geçen üç köyde ise "**ser-i sali, ser-ı sli, ser-ı sale**" kavramları bilinmemektedir:

Bu günler ve aylar arasındaki farklılık, halkın halk takvimini farklı yorumlamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü alanda derlediğimiz bilgilere göre, yılbaşı cemrenin havaya düştüğü gündür. Bu hususta bütün halk aynı düşüncededir. Ancak, yukarıda ifâde edildiği üzere, cemrenin havaya düştüğü gün hakkında insanlar farklı yorumlara shiptirler. Diğer taraftan bu günde yapılan kutlamalardaki oyunlar, yn merasimler aynıdır. Meselâ, yılbaşında yn "**ser-i sali**" de bütün yörede "**meli gelin**" oyunu oynanır. Bu oyunda çocuklar ev ev gezerek halktan bulgur ve yağın yanı sıra çeşitli yiyecekler toplarlar. Sonra da onları pişirerek hep birlikte yerler. Yetişkinler de çocukların oyunlarına katılırlar. Ayrıca yaşlılar birbirlerinin yeni yılını kutlayarak, yeni yılın bolluk ve bereket getirmesini dilerler. Yılın yağışlı geçmesi ve yeni yıla günahlardan arınmış olarak girmek için, çocukların oyuncak gelinine su dökerler. Yılın aydınlık ve bereketli geçmesi için de çocukların yaktıkları ateşin üzerinden atlarlar.

Köy halkının Avşar Aşireti'nden olduğu Bozova'nın Kanlıavşar Köyü'nde de çocukların yağmur yağması için yaptıkları meli gelin oyununa "**sersal**" denir.

Alan araştırmamıza giren yerleşim yerlerinde "**nevruz**" kavramı ise "**yılbaşı**" vey "**yeni yıl**" anlamında bilinmemektedir. Ancak bzi yerleşim yerlerinde "**yeni gün**" anlamında ve özellikle Alev inancının yaygın olduğu yerlerde Ali r.h'ın doğum günü olarak bilinmektedir. Ayrıca kar altından ilk çıkan ve yenilen çiçeği ifâde etmek için genelde bütün alanda "**nevruz-newroz**" kavramı kullanılmaktadır. Kadirli ve köylerinde de baharda topraktan ilk çıkan ve yenilen çiçeğe "**nevruz**" denmektedir. Baskil'in Kayabeyli (Rişvanuşağı) Köyü'nde ise bahsi geçen çiçeğe Kurmacca "**bılazık**", Türkçe olarak da "**nevroz**" denmektedir.

Sonuç olarak, halkın gelenekleri, sosyo-kültürel hakikatlerin yansıtıcı ve yaşatıcısı durumundadırlar. Aydınlara düşen görev ise onları ilm anlayışın gereklerine göre tespit etmek ve ülke meselelerinin çözümüne yardımcı olmaktır. Dolayısıyla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da halk takvimine göre kabul edilen yılbaşı kavramının sosyo-kültürel karakterini anlamak ve o anlayışı ülke genelinde hkim kılmak, ülkemizin önemli meselesinden birinin çözümünde herkese yardımcı olacaktır(*).

Kaynak Kişiler ve Dipnotlar

-Harçerli/Ergani, Hamza Polat, Okur-yazar, 1935

-Karabahçe-Karacadağ/Siverek, Vehbi Karaca, Lise, 1928

-Hamidiye/Yazıhan, Hasan Coşar, İlkokul, 1948

-Hamidiye/Yazıhan, Ali Seydo Özel, İlkokul, 1926

-Hamidiye/Yazıhan, H. Hüseyin Vuruşan, İlkokul, 1929

-FethiyeYazıhan, Hüseyin Aydoğan, İlkokul, 1925

-Fethiye/Yazıhan, Doğan Karaca, Ortaokul, 1954

-Hacımustafa/Baskil, Zabit Eroğlu, Ortaokul, 1938 ,

-Kanlıavşar/Bozova, Müslüm Aydın, Okur-yazar değil, 1922

-Kanlıavşar/Bozova, Abdullah Arıkan, İlkokul, 1938 .

-Kemer kaya/Adıyaman, Yusuf Titiz, Okur-yazar, 1933

-Akkuyu/Besni, Zeynel Yıldırım, Okur-yazar, 1934

-Bargaç/Hilvan, Ramazan Matur, Okur-yazar değil, 1925

-Bargaç/Hilvan, Sadık Matur, Okur-yazar, 1930

-Siverek, Koçalı Aymaz, Siverek'i İl Yapma ve Kalkındırma Derneği Başkanı ve arkadaşları.

-Hilvan, Hilvan Halk Eğitim Müdürü, M. Bucak.

-Elazığ, il ve ilçe merkezlerinde, ayrıca kırsal alanında çeşitli kişilerle görüşülmüştür.

1. **Kakioğlu**, F., Türkçe-Kürtçe Sözlük; İstanbul, 1992, s. 224.

-**Tori**, Ferheng (Türkçe-Kürtçe), İstanbul, 1992, s. 273, 220.

-**Malmisanj**, Zazâca-Türkçe Sözlük, İstanbul, 1992; s. 234, 303:

2. **Özdemir**, A., Şanlıurfa Viranşehir İlçesine Bağlı Dört Köy, Örf, Adet ve İnanç Değişimleri İle İlgili Sosyolojik İnceleme (İn. Ün: Fen-Ede. Fak. Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi), Malatya, 1989, s. 31.

3. **Aydın**, M., "Yezidiler ve İnanç Esasları", Belleten Dergisi; Sayı 202; 1988, s. 65.

-**Sever**, E., Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni, İstanbul, 1993, s. 67.

(*) Bu kanuda ayrı bir çalışmamız “**Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı**”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*’nde Şubat (100. sayı) 1996’da yayınlanmıştır.